

Skienområdet var det eneste av de tradisjonsrike trelastdistriktene som sluttet opp om den radikale retning i arbeiderbevegelsen etter 1. verdenskrig. Årsaken var blant annet den nære kontakten mellom industriarbeidere og anleggsarbeidere. Radikalismen var faglig forankret. Det store flertall av arbeiderne i Skien fulgte kommunistene i 1923, men brøt med partiet da det innledet en kampanje mot arbeiderpartiet i fagbevegelsen. I stedet kom det i stand et faglig samarbeid på tvers av partigrensene mellom fagbevegelsen i Skien og den radikale arbeiderpartidominerte fagbevegelsen på Rjukan.

Bjørn Bering

Radikale telemarkinger i «Det røde amt»

I perioden 1910 — 1920 sluttet flertallet av arbeiderne i Telemark opp om radikal opposisjon i arbeiderbevegelsen. Disse radikalisererte og revolusjonære arbeidermiljøene i Telemark skilte lag under partisplittelsen 1923, da det lokale flertallet i nedre deler av fylket stilte seg bak det nye NKP, mens arbeiderne i øvre Telemark holdt fast ved DNA.

Utviklingen stiller oss overfor flere problemer:

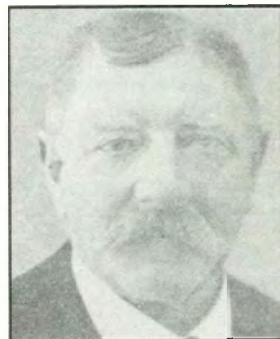
- Hvorfor slo radikaliseringsprosessen så sterkt ned i de gamle trelast- og papirbyene i nedre Telemark, mens den ikke fikk tilslutning av flertallet i tilsvarende arbeidermiljøer i Sør-Norge?
- Hvorfor gikk denne radikalisererte bevegelsen i Skiensfjorden så entydig med NKP som politisk alternativ fra 1923, mens dette partiet ellers fikk liten eller ubetydelig tilslutning i tradisjonelle industribyer i landsdelen?
- Hvorfor skilte de radikalisererte og fagopposisjonelle arbeidermiljøene i Skiensdistriktet og i de øvrige deler av fylket (med Rjukan) lag fram mot partisplittelsen i 1923?

Her tar vi opp noen sider ved denne historien, slik den utspant seg i de tradisjonsrike industrimiljøene i *Skiensdistriktet* spesielt.

Venstrebyen i Bratsberg Amt

Den første demonstrasjonen i Telemark på 1. mai, i Skien 1892, fikk en oppslutning som siden ikke har vært overgått i fylket. 3000 gikk i tog bak hovedparolen om «Ottetimersdag» og med rene norske flagg. På folkemøtet, der 5000 mennesker var samlet, talte snekker Søren Bang om den internasjonale arbeiderbevegelsen og redaktør Nic. Sørensen for åttetimersdagen.

De to Venstreforeningene i Skien — som begge hørte til på ytterste venstre fløy i partiet — arbeidersamfunnet, fagforeningene i byen og totalavholdslaget var blant dem som sluttet seg til demonstrasjonen i 1892.

Den danskfødte snekker Søren Witzen Bang (d. 1940) var formann i festkomiteén for den første 1. mai-feiringen i Skien i 1892 og talte også på det store folkemøtet den dagen. Bang hadde vært med på å stifte en sosialdemokratisk forening i Skien i 1885 og var i en mannsalder aktiv i arbeiderbevegelsen i Skien.

1. mai-demonstrasjon i Skien, antakelig i 1907. Mannen med stakk midt på bildet er P.R. Saltvig, en av arbeiderbevegelsens pionerer i Telemark. Han ble fylkespartiets formann i 1904 og var også i en årrekke formann i partiet i Skien.

Arrangementet forteller mye om den politiske situasjonen i byen, som fram til ut i 1920-åra hadde en helt sentral stilling som amtets «hovedstad», både som befolknings- og industri-senter. Samlingen bak DNAs opprop i 1892 om å arrangere 1. mai-demonstrasjoner var helt spesiell for Skien. Spesielt for distriktet var også generelt den profilen Venstreforeningen holdt, ved i stor utstrekning å støtte arbeidernes interesser. I januar 1891 vedtok Skien Venstre at foreningen måtte vurdere å melde seg ut av landsforeningen dersom ikke partiet satte opp på sitt program kravene om alminnelig stemmerett, toll-nedsettelse, direkte statsskatt og beskyttelseslover for arbeidere og sjømenn. Vedtaket var enstemmig!

Samarbeidet mellom Venstre og «sosialistene» i Arbeider-samfunnet fortsatte utover i 90-åra, aktive arbeidere fikk inn-flytelse innenfor rammen av denne venstrebevegelsen i vid betydning, og Venstreforeningen satte inn arbeidernes ledere i bystyret.

Venstre holdt også flertallet av velgerkorpset i Skien og i nabokommunene under industriens framvekstperiode.

Den sterke dominansen i lokalpolitikken til et slikt sosialra-

dikalt Venstre forklarer også at det i dette tradisjonsrike industridistriktet relativt seint ble etablert stabile arbeiderorganisasjoner uavhengig av Venstre.

Dette grunnla en tradisjon med flere sider, m.a. meldte fagorganisasjonene i distriktet seg stort sett ikke inn i partiet (DNA), i sterk kontrast til den integrasjonen mellom fagbevegelse og parti som fant sted i *alle* våre andre tradisjonsrike industrisentra (så seint som 1918 utgjorde medlemstallet i Skien DNA 18 % av tallet på fagorganiserte, mens tilsvarende forholdstall varierte mellom 40 og 100 % i andre «gamle» industribyer).

Situasjonen holdt seg opp til våre dager; og arbeiderbevegelsen i bysamfunnene i nedre Telemark har alltid organisatorisk hatt en klar faglig forankring.

Papirarbeidernes by

Skienfjorden hadde tidlig en arbeiderbefolkning som var knyttet til den tradisjonelle trelastvirksomheten. Og arbeider-

Arbeidsstokken ved A/S Union Bruk i Skien omkring 1895. Skiensdistriktet sto ved århundreskiftet for mer enn 40% av Norges papireksport.

ne i trelastnæring og tremasseindustri utgjorde ikke på noe tidspunkt mellom 1875 og 1900 mindre enn 50 % av alle industriarbeidere i Bratsberg amt. I 1885 var andelen nesten 70 %. Blant de gamle trelastdistriktene i Norge var det Skiensfjorden som først tok spranget over til en eksportrettet tremasse- og papirindustri. Skiensdistriktet sto for mer enn 2/5 av Norges papireksport ved århundreskiftet, og arbeiderne her var de første som i større utstrekning fikk erfaringer med moderne stordrift i treforedlingssektoren.

År 1900 var det i selve Skien bosatt 1091 personer som arbeidet i fabrikkindustrien. Dette var 25 % av alle yrkesaktive i byen, mens tilsvarende gjennomsnittstall for norske byer var 15,3 %.

I de nærmeste tiårene ble det industrielle grunnlaget i distriktet utvidet, men Skien var fortsatt «papirbyen». Det store flertallet av «nye» arbeidere i industrien ble rekruttert fra det nærmeste distriktet. I så måte skilte Skien seg sterkt ut fra de to sentrene for ny storindustri i Bratsberg amt: Rjukan og Notodden.

Den tidligere anleggsarbeideren Arthur J. Berby ble landskjent da han som en av lederne for fagbevegelsen på Grenland ble arrestert og dømt i forbindelse med den første demonstrasjonen under Menstadkonflikten. Berby var aktivt med både i ungdomsbevegelsen og den faglige samorganisasjonen i Skien. Han stiftet og var formann i en rekke fag- og partiforeninger. Fra stiftelsen av i 1929 til 1932 var han formann i Herøya Arbeiderforening.

Anleggsarbeiderne kommer

Ved utbruddet av første verdenskrig var det to større anlegg i gang like ved Skien som gav arbeid både til arbeidere fra distriktet og et stort antall tilreisende anleggsarbeidere. På Menstad utenfor Skien oppførte Norsk Hydro et lager- og ekspedisjonsanlegg, påbegynt i 1908. Fra 1914 ble anleggsarbeidet her utvidet og krevde en arbeidsstokk på 300 — 400 mann.

Sommeren 1913 begynte arbeidet på Bratsbergbanen Notodden-Hjuksebø-Nordagutu-Skien-Porsgrunn. Arbeidet skulle fullføres i løpet av tre år, men først i 1920 ble den nye banen åpnet. I alt var det engasjert 1400 arbeidere ved anlegg ved utgangen av 1914.

Mange av anleggsarbeiderne hadde Skien som sitt nærmeste senter og sto som medlemmer i fagbevegelsen i byen, særlig gjennom den faglige samorganisasjonen som ble stiftet i 1913. Til disse anleggene kom faglige aktivister som gjennom en menneskealder sto som sentrale faglige og politiske tillitsmenn i distriktet. Arthur Berby kom fra anlegget av Dovrebanen og ble snart en frontfigur i Skiens sosialistiske ungdomslag og i den faglige samorganisasjonen, landskjent i 1931 som

«leder» under Menstadkonflikten.

Johan Ødegaard kom fra Rjukan og ble formann i samorganisasjonen i Skien, seinere ble han pioneren og formann i Skog- og Landarbeiderforbundet. Anton Brækken kom fra arbeid ved Bergensbanen, han stiftet jernbanearbeidernes foreninger i Skien og Gjerpen og var formann i den faglige samorganisasjonen fra 1918 til 1928.

Disse tre kan stå som eksempler på trekk ved anleggsarbeidernes miljøer i nedre Telemark. De var rekruttert utenfra til jernbanearbeidet, men var ikke nyrekruttert som anleggsarbeidere.

Bratsbergbanen kom relativt seint i gang som større jernbaneanlegg, og de som kom til anlegget, hadde i stor grad erfaringer fra annet anleggsarbeid og fra faglig og politisk aktivitet fra anleggsmiljøer. Dette var grupper av «renhårig slusk». Opprinnelig var Berby, Ødegaard og Brækken henholdsvis fra Østfold, Hedmark og Trøndelag.

Arbeidermiljøet i Skiensdistriktet var mellom 1913 og 1920 i spesiell grad preget av møtet mellom disse to tallmessig store gruppene: en tradisjonsrik og etablert industriarbeiderklasse som særlig var knyttet til papir- og tremasseindustri, og anleggsarbeidere på Menstad og ved Bratsbergbanens linje- og tunnelanlegg.

Den senere Skog- og Landformannen Johan Ødegaard (1890—1955) hadde som sekretær i streikekomiteen på Rjukan i 1912, blitt svartelistet av arbeidsgiverne. Han arbeidet forskjellige steder i Danmark og Sverige før han i 1914 fikk arbeid ved Bratsbergbanen. I 1923—25 var han redaktør av Bratsberg-Demokraten (Telemark Kommunistblad). Ødegaard var aktivt med i ungdomsbevegelsen og samorganisasjonen i Skien og var også i en periode formann i fylkespartiet.

«Der maa søkes ind paa nye veie»

I fagindustrien ble storkampen i 1911 utgangspunkt for debatt og strid om kamptaktikk og organisasjonsformer. Avtalene i papirindustrien løp ut etter storkampen; streikekassene var slunkne, og LO og Arbeidsmandsforbundets ledelse var lite innstilt på videre kamp. Forslaget til avtale ble forkastet to ganger, men ble vedtatt med knapp margin i januar 1912. Det var særlig kravet fra arbeidsgiverne om at avtalen skulle gjelde for fem år som gjorde det vanskelig å godta en løsning, men tariffen ble likevel fastsatt med en utløpstid i 1916.

I Skiensdistriktet rammet storlockouten hardt. I første omgang ble 800 organiserte arbeidere sagt opp, og etter utvidelsen 15. juli var de fleste som hadde sitt arbeid i industrien i Skien, rammet av lockouten.

Allerede ved innledningen til storoppgjøret i 1911 ble det innenfor fagforeningsmiljøene og partiavdelingen i Skien reist

Henrik Berg (1867—1957) ble i 1908 Bratsberg-Demokratens første redaktør, en stilling han hadde fram til 1919.

kritikk av stor rekkevidde mot sentralledelsen og mot organisasjonsformene. Redaktøren i Bratsbergdemokraten, Henrik Berg, var talsmann for opposisjonen — han var selv trønder og refererte ofte fra Ny Tid i Trondheim, der radikal kritikk kom til uttrykk. I mars 1911 kunne Berg referere fra et møte i Skien APs diskusjonsklubb der den faglige situasjonen og de fagligpolitiske hovedlinjene ble tatt opp. Her innledet Th. Tollefsen, formannen i avd. 195 av Arbeidsmandsforbundet på Skien Papirfabrikk, til debatten.

Debattantene « . . . syntes å være enige om » . . . dette: «— Der maa søkes ind paa nye veie, først og fremst overgangen til industriforbund med ensartede love. Man vilde derved kunde faa væk standsbevidstheden til fordel for klassebevidstheden og klassesolidariteten. Der burde gis størrre andledning til lokalt samarbeide mellom de stedlige organisationer til styrkelse for agitationen og solidariteten. Dessuten maa man se til at komme væk fra gjensidighetsoverenskomsterne og den lange tid for tariferne . . . Det har kommet dithen, at det som opprindelig var ment at skulde binde arbeiderne fastere til organisationen, benytter arbeidsgiverne nu til at binde organisationen paa hender og føtter. Riktig svinebinde dem . . . »

Et halvt år etter møtet i partiavdelingen i Skien vedtok fagorganiserte i Trondheim Trondhjemsresolusjonen som sammenfattet Fagopposisjonens plattform. Fagopposisjonen av 1911, formelt stiftet i 1913, ble en hovedkraft i «den nye retning» med krav om å radikalisere målsettinger og taktikk i den faglige kampen om å endre organisasjonsformene. En sammenligning mellom referatet fra debattmøtet i Skien og Trondhjemsresolusjonen viser sammenfall både i synspunkter og i enkeltformuleringer. Både ved kravet om faste organisatoriske bånd mellom arbeiderne innen et distrikt, ved kravet om omlegging til industriforbund og ved motstanden mot avtalesystemet falt kritikken i Skien sammen med Trondhjemsresolusjonens opposisjonelle plattform. Skal vi dømme etter debatten i Skien i mars 1911, var ikke det opposisjonelle miljøet i Skien en direkte utløper av trønderopposisjonen, men personer som selvstendig formulerte kritikk.

Fagforeningene i Skien demonstrerte tidlig interesse for å knytte kontakter til trønderopposisjonens talsmenn. Til den store årsfesten i papirarbeidernes arbeidsmannsforening i Skien i februar 1912, noen dager etter storkampen var over for

deres vedkommende, ble Martin Tranmæl invitert til å holde hovedtalen om arbeidernes faglige og politiske kamp.

Skien og Omegn faglige Samorganisasjon

Skien og Omegn faglige Samorganisasjon ble stiftet i mars 1913. Gjennom representasjonsvalg i 17 fagforeninger var det sikret at alle de større foreningene i distriktet var med i organisasjonen fra opprettelsen.

Det er verdt å merke seg at håndverkfagenes og typografernes foreninger sto som medlemmer. Denne samlingen om samorganisasjonen før den fikk sin organisasjonsmessig godkjente form; var ikke vanlig der en ellers etablerte slike lokale klasseorganisasjoner — organisasjonsdannelsen var i seg selv ledd i den radikale opposisjonens program. I Trondheim f.eks. sto visse greiner av fagorganisasjonen utenfor: « . . . Det var noen av byens eldste foreninger, eksklusive, fagstolte, preget av sterke håndverksmessige tradisjoner: . . . », skriver Edv. Bull d.y. om dem som stilte seg utenfor samorganisasjonen i Trondheim.

I Skien ble tidlig den faglige samorganisasjonen i praksis mye av det de fagopposisjonelle ville den *skulle* være: det sentrale, obligatoriske leddet i distriktets arbeiderbevegelse.

Etter at jernbanearbeideren Johan Ødegaard ble valgt til formann i samorganisasjonen i Skien, tok han initiativet til faglige distriktskonferanser for tillitsmenn fra hele Bratsberg amt (Telemark).

De faglige distriktskonferansene ble en sterk manifestasjon av at arbeiderne både i nedre og øvre Telemark stilte seg bak radikal opposisjon i arbeiderbevegelsen. I en ellers svært knapp beretning til Fagopposisjonens landskonferanse i desember 1915 ble møtet i Skien i november trukket fram som eksempel på opposisjonens vekst. Det het her at distriktskonferansen i Bratsberg: « . . . vedtok en uttalelse som gav den revolutionære bevægelses synsmaater sin tilslutning. Uttalelsen blev vedtatt mot bare 3 stemmer . . . Skien faglige samorganisation fortjener al anerkjendelse for sit initiativ.»

Disse årlige konferansene ble et nøkkelledd i den politiske kontakten mellom organisasjonene i øvre og nedre deler av fylket. Det var naturlig at Ødegaard tok initiativet til denne kontakten. På Rjukan hadde Ødegaard vært en av lederne under

den ulovlige Saaheimkonflikten i 1912 da 700 mann ved salpeterfabrikken hadde streiket for lønnstillegg og 8 timers skift.

På konferansene i Skien traff han igjen mange av sine fagopposisjonelle kamerater derfra. Slik sett var konferansen, utover sin betydning som opposisjonelt initiativ, også et vitnemål om anleggsarbeidernes radikale aktivisme og om de bånd som bandt sammen anleggsmiljøene i ulike deler av fylket.

Jernbanearbeidernes fagforeninger i Skiensdistriktet og samleforeningen Skien Arbeidsmannsforening meldte seg inn i Fagopposisjonen fra stiftelsen. Det gjorde ikke samorganisasjonen i byen til tross for det fagopposisjonelle programmet og aktiviteten til fordel for opposisjonen. Det vitner om uenighet, og protokollene melder også at spørsmålet om formell tilslutning til Fagopposisjonen var under komitébehandling i flere omganger og skapte «polsk riksdag» på årsmøter. Det var særlig motstanden fra arbeiderforeningen ved *Skotfoss* papirfabrikk og enkelte industriarbeiderforeninger i Skien som førte til at ingen ville ta kampavstemning på saken. Ønsket om å holde hele den lokale fagorganisasjonen samlet i samorganisasjonen ble avgjørende.

En arbeidsgjeng ved Bratsbergbanen fotografert i finklærne utenfor en av brakkene, muligens i forbindelse med et fagforeringsmøte. Bildet er tatt omkring 1915.

Syndikalismen

Anleggsarbeiderne ved Bratsbergbanen stilte fagorganisasjonen i sentrum og ønsket å utvikle den til et revolusjonært redskap. De neglisjerte partiarbeidet og stilte seg med det i en viss motsetning til det som var Fagopposisjonens generelle organisasjonsoppfatning.

Til Landsorganisasjonens kongress i 1916 sendte Skien Jernbanearbeideres forening inn forslag om at faglige tillitsmenn i Landsorganisasjonen ikke samtidig kunne ha verv i politiske organisasjoner. Dette ytterliggående «syndikalistiske» forslaget fikk ingen oppslutning. De leverte også inn et forslag om militærstreik med en lengre prinsippbegrunnelse som inneholdt en strategi for erobring av samfunnsmakten.

Gjennom hele begrunnelsen lå tanken om at en streik mot borgerskapets hær måtte være ledd i «sosialrevolusjonær» kamp om makten, et samlet framstøt fra *fagorganisasjonen* for herredømmet over *produksjonen*. Den revolusjonære fagforeningsideologien fikk mange uttrykk, m.a. fremmet anleggsarbeiderne tanken om å boikotte 1. mai siden markeringen etter deres oppfatning var for dominert av partiets sentralledelse.

Aksel Zachariassen, som var godt kjent i dette anleggsmiljøet, husket Johan Ødegaard som en «ytterliggående syndikalist» og karakteriserte Anton Brækken slik: «Han var typisk for denne blandingen av syndikalisme og fagopposisjon».

«Landets bedste lag»

«Landets bedste lag med over 300 medlemmer», står det å lese om det sosialistiske ungdomslaget i Skien 1918 i ungdomsforbundets store jubileumsbok fra 1923. Aksel Zachariassen var formann i dette Skienslaget fra gjenreisningen i 1915. Han kunne fortelle at det ble bygd ut ved tilslutning av tilreisende anleggsarbeidere som uansett alder så ut til å trekke til ungdomslaget, men neglisjere partiarbeidet. Zachariassen nevner særlig Johan Ødegaard og Arthur Berby. Ungdomslaget hadde et sterkt innslag av eldre fagforeningsaktivister, det: «... tiltrakk seg folk som Løberg, folk i 50-60 års alderen ... Gamlekara blandet seg med oss, vi var ikke alltid like begeistret for det.» (Zachariassen)

Omkring 1918 hadde partilaget og ungdomslaget i Skien på

Aksel Zachariassen (1897—1987) som var født i Porsgrunn, kom alt som 15-åring med i ungdomsbevegelsen. I 1915 ble han formann i arbeiderungdomslaget i Skien. I årene 1916—1920 var han ansatt i Bratsberg-Demokraten, de to siste år som redaksjonssekretær.

Agitatoren, fagforeningsmannen og journalisten Johan Pedersen (1896—1971) var født i Bamle og kom tidlig med i ungdomsbevegelsen i Porsgrunn. Han ble også formann i Bratsberg ungdomsforbund. I 1918 ble han ansatt som medarbeider i Bratsberg-Demokraten. I årene 1919—20 reiste han rundt i Norge, Sverige og Danmark som agitator for ungdomsforbundet.

det nærmeste sammenfallende medlemstall — noe som var helt særegent for bevegelsen i Skien (ca. 290 medlemmer). Forenklet kan vi si at et felles miljø av sosialistiske aktivister i Skien opptrådte dels som ungdomsforbund og dels som partiorganisasjon. Stort sett var deres aktivitet knyttet til ungdomslagets organisasjon.

I ettertid (-83) husket Zachariassen organisasjonslivet slik: «Det var ungdomslaget som var bevegelsen der noen år. Noe partiliv utenom ungdomslaget kan jeg ikke huske at det var.» Uttalelsen får ikke mindre vekt ved det faktum at Zachariassen — som ellers hadde en enestående detaljhukommelse — var formann i Skien DNA en periode i 1919!

Ungdomslagets dominerende stilling kom til uttrykk ved at formannen i Bratsberg ungdomsforbund og fungerende formann i ungdomslaget i Skien, Johan Pedersen og Marth. Karlson, i 1919 ble valgt til Skien Arbeiderpartis to representanter på partiets landsmøte i 1919, og at de samme to møtte som Skiensrepresentanter på ungdomsforbundets landsmøte samme år. Begge hørte forøvrig hjemme i anleggsarbeidernes miljøer ved Skien, og satt i styret i Skien Arbeidsmannsforening.

Oppmarsj foran landsmøtet — samling bak «den nye retning»

Den fjerde krigsvinteren 1917-18 var dyrtida og matmangelen merkbar i Norge. Om våren og sommeren 1917 var det store dyrtidsdemonstrasjoner over hele landet.

6. juli demonstrerte omkring 300 000 for en «samfundsmessig ordning av produksjonen, importen og omsætningen av livsfornødenheter», slik det het i dyrtidskravene fra Arbeiderpartiet og LO. Regjeringen svarte med å øke de beskjedne dyrtidsbevilgningene noe, og LOs ledelse la bort planene om en arbeiderkongress som skulle ta opp arbeiderbevegelsens videre stilling i situasjonen. Dette førte til at ledelsen i parti og fagbevegelse åpnet seg for kritikk og mistet noe av initiativet. «Det dannet innledningen til det store oppgjør innen Arbeiderpartiet på kongressen i 1918», skriver Gunnar Ousland.

I Skien tok den faglige samorganisasjonen initiativet til en «amtskonferance for Bratsberg til behandling av dyrtidsaksjonen, militærspørsmålet og 15 mannskomiteens innstilling» (15-mannskomiteen skulle levere innstilling til LO-kongressen om organisasjonsformene og den faglige taktikken).

Konferansen ble holdt i Skien 29. september. I alt 90 representanter fra parti- og fagforeninger fra hele fylket møtte i byen. På hvert punkt ble debatten konkludert med vedtak der representantene for en samlet bevegelse i fylket med overveldende flertall plasserte seg bak den «radikale» fløyen i partiet og fagbevegelsen.

Hvor var så tilhengerne av «den gamle retning», partiflertallet og de seinere sosialdemokratene (NSA)? De *var* representert på konferansen i Skien. Bortsett fra innbudte innledere ser det ut til å ha vært 5—10 «moderate» av de 90 representantene. Dette var de fremste tillitsmennene fra Solum (med Skotfoss) og Eidanger, seinere kjerneområder i distriktet for det sosialdemokratiske partiet. Fra Skien-Porsgrunn og Rjukan-Notodden kom heller ikke denne gangen noen som ønsket, eller var i stand til å demme opp for mobiliseringen bak «den nye retning».

Konferansen i Skien i september 1917 står som sluttstrek for den utviklingen som stilte en nærmest samlet arbeiderbevegelse i Telemarksdistriktene bak den radikale retningen i parti og fagbevegelse. Den står dessuten som vitnemål om hvor samordnet opposisjonen i Telemark forfulgte sine mål — i så måte slutførte konferansen den aktiviteten som de faglige distriktskonferansene fra 1915 hadde representert. I gjennombruddsåret 1918 samarbeidet samorganisasjonene i Skien og på Rjukan om to større distriktskonferanser — en i Skien og en på Rjukan — med representanter for fagorganisasjonene i hele fylket, og med bred behandling av arbeiderbevegelsens ideologi og organisasjonsformer.

Mellom de to faglige samorganisasjonene i Skien og på Rjukan gikk det en akse som dreiv fram en utålmodig og sterkt radikalisert opposisjon.

Den radikale opposisjonen på Rjukan falt inn i et mønster på landsplan: anleggsarbeiderne og arbeidermiljøene på de nye store industrianleggene var en hoveddrivkraft bak «den nye retning».

Derimot bryter radikaliseringsen av arbeidermiljøene i Skien/Porsgrunnsdistriktet med et annet mønster: Skiensfjorden lå tidlig som et sammenhengende industrialisert område sammen med nabolagene i Vestfold, Østfold og Drammensområdet.

I disse tradisjonsrike trelastdistriktene, som lå «nær» hver-

andre på mange måter, skilte arbeiderne i Skiensområdet seg ut ved å stille seg nærmest samlet bak radikaliseringsprosessen fram mot 1918/20.

Stikkordmessig kan vi peke på noen trekk som kan forklare denne utviklingen:

— Arbeidsplassene i Skiensindustrien:

Skiensarbeiderne hadde tidligere erfaringer med stordrift i papirindustrien og hadde vært knyttet til det geografiske utgangspunktet for landets dominerende papirkonsern; overgangen fra sagbruksvirksomhet til tremasseindustri hadde tidlig plassert dem overfor arbeidsgivere som var organisert som aksjeselskaper med store og spredte interesser i industrisektoren.

— Politisk-kulturelle tradisjoner:

Dette er et ubestemt element; men her skiller Skiensarbeiderne seg ut fra andre større miljøer av arbeidere i treforedling. I Østfold og i Lillestrømdistriktet for eksempel appellerte Høyre som «industriens parti» med hell til arbeiderne. Slike appeller hadde ikke gjennomslagskraft i Venstrebyene i nedre Telemark.

— Skiensarbeidernes faglig-politiske situasjon omkring 1911: De ble hardt rammet av lockouten og søkte inn på «nye veie» i faglig taktikk og i organisasjonsformer.

— En særegen organisatorisk utvikling av bevegelsen:

Fagforeningene i Skien ble ikke integrert i partiorganisasjonen, og bevegelsen fikk en klar faglig forankring, med den lokale samorganisasjonen som kraftsentrum. Det sosialistiske ungdomslaget dominerte den politiske delen av bevegelsen lokalt. Et slik organisasjonsmønster var mer «åpent» for grupper av radikale aktivister.

— Arbeidermiljøet var sterkt preget av møtet mellom industriarbeiderne i byen og en stor gruppe anleggsarbeidere som fremmet radikal aktivisme:

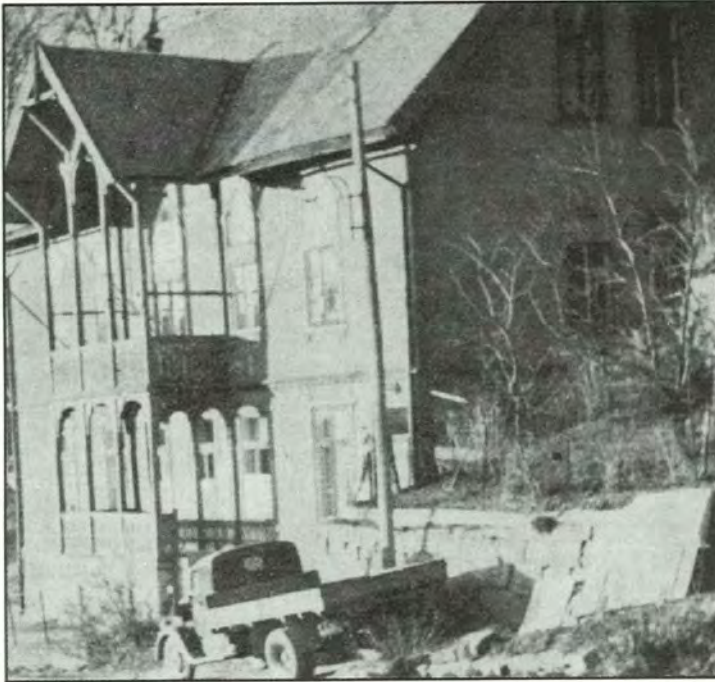
Med basis i den faglige samorganisasjonen kom tilreisende anleggsarbeidere langt på vei til å dominere den lokale bevegelsen på lederplanet fram mot og gjennom 20-åra.

— I tillegg må nevnes mer «tilfeldige» virkninger av samvirke mellom enkeltpersoner:

Særlig viktig var det at den «radikale» akademikeren Henrik Berg kom til Skien som redaktør av Bratsbergdemokraten. «Det var en merkelig allianse mellom anleggsarbeider-

Eivind Reiersen (1877—1947) hadde vært gårdsarbeider, skogsarbeider og anleggsarbeider da han i 1899 kom til Skotfos Bruk. Her var han en av forhandlerne under konflikten i 1907, og i 1909 ble han valgt til formann i arbeiderforeningen på Skotfos. Fra 1908 til 1913 var han formann i Bratsberg amts arbeiderparti. I 1919 ble han redaktør av Bratsberg-Demokraten. Fra 1922 var han igjen formann i fylkespartiet. Han fulgte kommunistene ved splittelsen i 1923, ble formann i NKP i Telemark og redigerte 1925—28 Telemark Kommunistblad. Reiersen hadde også en rekke kommunale verv i Solum og Skien og var stortingsrepresentant for Telemark i perioden 1922—24.

Folkets Hus i Skien hadde tidligere tilhørt byens totalavholdsforening, som i 1911 solgte eiendommen til Skiens Arbeiderparti. Ved splittelsen i 1923 tilfalt eiendommen kommunistene. Da det senere ble problemer med tilbakebetalingen av gjelden, slo sparebanken til seg eiendommen ved pant. Først i 1936 gikk en rekke av byens fagforeninger sammen og kjøpte huset tilbake til arbeiderbevegelsen.

ne og akademikeren Berg», sa Zachariassen om situasjonen slik han husket den (-83). I Eivind Reiersen hadde også «den nye retning» en særlig aktiv talsmann i distriktet.

Hva må gjøres?

Arbeidermiljøene i Skien hadde forhåpninger til radikaliseringen, de trodde på omveltninger og sluttet opp om sine ledere. Byen sydet av radikal aktivisme. Den faglige samorganisasjonen var sentrum i det politiske kraftfeltet som omsluttet arbeiderbefolkningen i distriktet og dessuten det viktigste grunnlaget for en politisk arbeiderkultur. Organisasjonen arrangerte regelmessig foredragskvelder i Folkets Hus, der plassen ofte ble for liten.

Når Martin Tranmæl holdt foredrag i Skien, sto folk på trappe og gata utenfor og forsøkte å få tak i noe av det som foregikk i den overfylte salen. Samorganisasjonen hadde eget orkester — og kjøpte selv inn instrumentene — og den arrangerte store arbeiderstevner med foredrag, omfattende litteratursalg, musikk og dans. Det var også samorganisasjonen som sto bak den sosialistiske kveldsskolen der unge arbeidere fikk opplæring i revolusjonær teori etter en ambisiøs studieplan, og i tillegg

arbeidet de med norsk språk, regnskapsføring og med organisasjonskunnskap. Særlig i perioden 1918-20 kom også samorganisasjonen styrket ut av en rekke lokale faglige oppgjør; det lå stor kraft i en slik fellesorganisasjon som omfattet hele den lokale fagbevegelsen, og som tok ledelsen i arbeidskonflikter.

Ett tilfeldig eksempel på samorganisasjonens rolle er barbersvennenes aksjon fra årsskiftet 1918-19. Da ei svak gruppe som svennene ble møtt med oppsigelser etter at de hadde stilt krav om fast tariffavtale og bedre lønn, slo samorganisasjonen til: Alle fagorganiserte med familier ble pålagt å boikotte barbermesterne, samorganisasjonen satte ut vakter utenfor barbersalongene og lånte ut lokale i Folkets Hus til svennene, som åpnet egen salong her. Aksjonsformen var så vellykket at det ble vurdert å gjøre barberforretningen permanent også etter at barbermesterne hadde tatt inn igjen alle de oppsagte og ellers hadde måttet gi fast tariff og større tillegg enn svennene opprinnelig hadde krevet.

«Arbeiderklassens fulde kontrol over produktionen»

Skiensfjordens faglige samorganisasjon hadde store forventninger til den midlertidige loven om bedriftsutvalg som kom i 1920. Loven hadde åpnet en vei for «oprettelse av bedriftsraadene og den vidtgaaende sosialisering (. . .) dette blir det som kommer til at opta neste aars arbeide», skrev samorganisasjonen (1920). Denne offensiven forteller om de ideologiske retningslinjene som faglige tillitsmenn hadde for sitt praktiske organisasjonsarbeid. Dessuten ble arbeidet med arbeiderutvalgene en betydelig lokal *bevegelse*. I et *enstemmig* vedtak på den faglige distriktskonferansen i 1921 uttalte 78 faglige tillitsmenn om loven: — «Selv om loven tilnærmelsesvis ikke oppfyller de krav som arbeiderorganisationerne har stillet om medbestemmelsesret i bedriftsledelsen anser man loven som et organ at bygge videre paa henimot maalet, arbeiderklassens fulde kontrol over produktionen.»

Samorganisasjonen åpnet offensiven for arbeiderutvalgene med en omfattende agitasjonskampanje. Ledelsen «. . . pløiet gjennom distriktet delvis flere gange (. . .) de enkelte arbeidsplasser og bedrifter blev besøkt hvor litteraturen og følgende opprop blev utdelt.» Det nevnte oppropet gav innhold til et begrep om sosial revolusjon. Her het det m.a.: «Organisationerne

utvikles nu til at bli den magtfaktor som vil bli den ledende i samfundslivet og *avløse den organiserte kapitalmakt*. For å påskynde *denne revolution* kræves en klassebevidst og handle-dyktig arbeiderklasse . . . » (min uth.)

Fagorganisasjonene måtte gripe alle muligheter til å øke sin makt og etter hvert stille denne opp mot kapitalmakt, på den enkelte arbeidsplass og innen det enkelte distriktet. Samorganisasjonens opprop presiserer uttrykkelig at det var arbeidernes *faglige* organisasjoner som måtte utfordre og «avløse» privat kapitalmakt, og denne prosessen bestemmes som en «revolution». Gjennom kampanjen for bedriftsutvalgene uttrykte arbeiderne i Skiensfjorden stor tro på den lokale masseaksjonen, og de la avgjørende vekt på det økonomiske feltet i kampen. I Skiensfjorden ble det snart opprettet arbeiderutvalg ved 10 bedrifter, av disse var det 6 utvalg i større bedrifter i Skien. I Skien motarbeidet bedriftslederne, ifølge samorganisasjonen, denne bevegelsen med alle midler som sto til rådighet. Da arbeiderne ved Skien Aktiemølle («Den røde mølle») krevde utvalg, sa bedriften opp omkring 10 arbeidere, slik at arbeidsstokken skulle komme under de 50 som var lovens grense for at det kunne kreves utvalg. Samorganisasjonen rapporterte at det fra bedriftslederens side var: «. . . uttalt store betenkeligheter for konsekvenserne av denne begyndelse og at arbeidernes krav straks vilde gaa videre til fuld bedriftskontroll og sosialisering.»

Krise og arbeidsledighet

Fram mot sommeren 1921 falt produksjonsindeksen for industrien fra 60 til 42,8. Tendensen til kronisk metning av markedet gjorde seg sterkt gjeldende innen treforedling, og industrien satt snart med overfylte lagre. I løpet av få måneder gikk det meste av industrien i Skiensdistriktet i stå. Dette var under storstreiken, og det ble bare verre etterpå. I august var det meldt 1222 ledige ved Skiens arbeidskontor, og samorganisasjonen mente ledigheten var større siden det ikke lenger var noen grunn til å melde seg ved kontoret. Det totale antallet fabrikkarbeidere i Skien var 1966 i 1920. Tallene viser at arbeiderne i Skiensdistriktet ble rammet atskillig hardere enn gjennomsnittlig i landet som helhet.

Det var under slike forhold at samorganisasjonen skulle gjennomføre sin planlagte offensiv for arbeiderutvalgene. Lett

Skienfjordens faglige Samorganisasjons første og annet forretningsutvalg, valgt den 20. januar 1924 og gjenvalgt den 14. mars 1925. I første rekke, sittende fra venstre: Thorleif Henriksen (viseformann), Anton Brækken (formann) og John A. Johnsen (fastlønnet sekretær). Bakenfor: Osvald Andersen, Karl Øren og Karl Bratsberg.

var det ikke å få utvalgene i gang når ledigheten steig til over 50 % av den tidligere arbeidsstyrken i industrien. I perioder var det arbeiderutvalg av arbeidsløse som skulle ta opp arbeidet. Utvalgene var nedsatt, men bedriftene var ikke i drift, meldte samorganisasjonen.

Samorganisasjonens tillitsmenn møtte nederlag og tilbakeslag i kriseåret. Bevegelsen for arbeiderutvalg falt sammen da bedriftene stengte portene. Frafallet av medlemmer i samorganisasjonen var også dramatisk i løpet av året (fracfall på ca $\frac{1}{3}$ av medlemmene), og en radikal og aktiv arbeiderklasse i distriktet var i ferd med å miste motet. Samorganisasjonens massemøter i Skien fikk dårlig oppslutning; det var en helt ny situasjon. På et massemøte 29. april diskuterte tillitsmennene situasjonen: «Olav Larsen: Det ser ut til at sløvheten blir værre og værre for hver dag som går. Vi maa være klar over at det er alvor i leken . . .»

Fagforeningsveteranen Anton Brandt — første formann i Skien Arbeidsmannsforening — gav i en replikk uttrykk for at arbeiderne sto ved en skillevei, selv hadde han fortsatt tro på den lokale masseaksjonens muligheter: «Her holdes møter paa møter og præktes og præktes, men intet positivt blir gjort.

Taleren vilde mer end gjerne være med paa noget som kunde bringe et resultat. Her tales og tales om at vi skal sætte industrien igang. Det er godt og vel, men vi har ikke nøklerne. Det er os som har skapt kapitalen og har fylt de sprækkeferdige lagre. Vi vil ha noget igjen av det vi har samlet sammen for de andre. Vi skal ikke stole paa andre end os selv.»

Hvorfor tok de ikke «nøklerne»? Hvorfor nøyde de radikale tilhengerne av masseaksjonen seg med å appellere til hovedorganisasjonene og til offentlige myndigheter? Den sviktende oppslutningen om massemøtene — mismotet og «sløvheten» — gir noe av forklaringen. Den dype krisen for eksportrettet papirindustri svekket drømmene om arbeiderkontroll over det lokale produksjonslivet.

Det var ei hard lekse å lære om mulighetene for lokale sosialiseringframstøt i en defensiv situasjon med krise, arbeidsløshet og lønnspress. De lokale lederne sto overfor et nederlag for en faglig-politisk hovedlinje og et nederlag for organisasjonen. Det var noe av perspektivet under storstreiken i 1921 — og fram mot splittelsesårene i bevegelsen.

Partiet splittes

Fram mot partisplittelsen i 1923 gikk ikke striden i Telemark i særlig grad gjennom lokale partilag og fagforeninger. De øvre og nedre distrikter samlet seg bak hver sin fraksjon — med Rjukan og Skiens organisasjoner som kjernen i de to leirer. Derfor ble striden en kamp om fylkesorganisasjonen. Her var striden hard og partene jevnbyrdige.

I Skiensdistriktet sto fraksjonen svakt i utgangspunktet siden partiavdelingen hadde et ubetydelig medlemstall i forhold til velgerkorpset og fagorganiserte. Derfor ble det i all hast opprettet «kommunistiske grupper» i fagforeningene; disse fikk representasjonsrett. Dette var nok til å vinne avstemningen i fylkespartiet — men det var også bakgrunn for at hele Telemarksdelegasjonen (13 representanter) fikk sine fullmakter underkjent på landsmøtet i november og derfor ikke fikk delta i avstemningen som splittet partiet. Hele Telemarksdelegasjonen marsjerte imidlertid ut sammen med det mindretallet som stiftet Norges Kommunistiske Parti.

NKPs stilling i nedre Telemark var temmelig enestående; byene ved Skiensfjorden var de eneste av de tradisjonelle, stør-

re industrisentrene i landsdelen der det store flertallet av arbeiderbefolkningen valgte å følge det nye kommunistpartiet.

Hvorfor NKP?

— Det var blant arbeiderne i distriktet grunnlag for nederlagsstemning og skuffelse over bevegelsens resultater da striden i partiet for alvor brøt ut. Økonomisk krise med arbeidsløshet og truede livsvilkår rammet Skiensarbeiderne særlig hardt. Fagbevegelsen lokalt ble svekket av frafall og synkende interesse. Bevegelsen måtte omstille seg til å forsvare posisjonene, troen på lokal masseaksjon — som hadde vært så sterk i Skien — fikk en knekk under den økonomiske krisa. I Skiensdistriktet hadde også bevegelsen i praksis forsøkt å sette i verk en lokal offensiv, gjennom en skjerping av den faglige kampen og gjennom bevegelsen for arbeiderutvalgene. Nederlaget kan ha lagt noe av grunnlaget for at arbeiderne allment brøt med sentrale ledere som de i en årrekke hadde sett på som veiledere. I polemikk med Tranmæl formulerte Ødegaard en slik nyorientering i Bratsbergdemokraten, januar 1923: « . . . Redaktøren av denne avis (Ødegaard) holdt paa med det samme for 10 år siden — i største alvor — men det maa indrømmes at det har hendt endel ting siden 1912, som har gitt stof til saapass eftertanke at man paa flere væsentlige punkter har forandret opfatning».

Ødegaard ironiserte over Tranmæls masseaksjonslinje: « . . . sakte men desto sikrere maa arbeiderne erobre sig kontrol over bedrifterne, saa vil det borgerlige statsapparat styrte sammen av sig selv . . . » Nå ville den tidligere syndikalist Ødegaard i stedet arbeide for å bygge opp et parti av kommunistiske ledere som skulle drive fram et sentralistisk ledet angrep på det kapitalistiske statsapparatet.

I Skien var et miljø av erfarne fagopposisjonelle aktivister med sentrale verv i den faglige samorganisasjonen — folk som Peder Karlsen, Anton Brækken, Arthur Berby, Hans Saamundsen, Hermann Hansen — som *alle* fulgte Ødegaards fraksjonsvalg, selv om de ikke på samme måte formulerte det som et ideologisk linjeskifte.

— Gjennom agitasjonen fra et uvanlig sterkt sosialistisk ungdomslag var det lagt grunnlag for at arbeiderne i Skiensdistriktet holdt fast ved Kominterns lederskap. Zachariassen

Unionarbeideren Peder Karlsen var en forgrunnsfigur både i den faglige og den politiske arbeiderbevegelsen i Skien. Fra 1907 til 1909 var han formann i Skiens Arbeidsmandsforening (senere Avd. 17, Union, i Papirindustriarbeiderforbundet). Peder Karlsen var også en av foregangsmennene i kooperasjonen i Skien og ble i 1908 den første formann i Skiens kooperative selskap. Med korte avbrudd sto han fra 1915 til 1930 som formann i arbeiderpartiet i Skien, senere kommunistpartiet. Da Skiens uavhengige kommunistparti ble dannet i 1930 fortsatte han som formann der.

la stor vekt på dette momentet: «Min teori er at NKPs dominans i nedre Telemark skyldtes den sterke ungdomsbevegelsen der nede» (-83).

- Den lokale bevegelsens organisatoriske mønster lettet løsrivelsen fra partiflertallet og styrket arbeidet til mindretallsfraksjonens folk. Partiavdelingen hadde liten bredde og ble lett preget av målsettingene til en mindre gruppe aktivister. Når det etablerte faglige tillitsmannssjiktet først hadde tatt stilling, ble deres gjennomslagskraft styrket ved at tyngdepunktet lokalt lå i den faglige samorganisasjonen. Dette var en organisasjon som var svakt integrert i sentrale organisasjoner.

Det er altså trekk ved den lokale bevegelsens nærmeste erfaringer, ved *organisatoriske* tradisjoner og særpreg og sider ved *pressesituasjonen* og ved det personlige *lederskapet* som bidrar til å forklare splittelsesprosessen.

Arbeiderne i Skiensdistriktet og de sosialistiske partiene

NKP var etter 1923 lokalt det dominerende arbeiderpartiet med oppslutning i alle deler av industrien i Skien. Særlig sterk NKP-dominans var det i verkstedsindustrien og på en av de tre papirfabrikkene i byen (Skiens Papirfabrikk). På en annen av papirfabrikkene hadde derimot NKP ikke oppslutning av betydning (Klosterfossen Papirfabrikk).

Miljøene innen bygg- og anleggssektoren sto samlet bak NKP. Dette var til dels mindre grupper av arbeidere i tallmessig svake fagforeninger, men de hadde stor betydning som rekrutteringsbaser for politiske talsmenn for NKP; på lederplanet var disse fagforeningene i bygg og anlegg klart overrepresentert.

NSA (Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti) var en betydelig «moderat» opposisjon lokalt, og hadde oppslutning fra miljøer innen papirindustrien. På den tredje av papirfabrikkene (Union Bruk) representerte sosialdemokratene en tallmessig sterk opposisjon, men de *dominerte* ikke miljøet på noen fabrikker i Skien. I skotøyindustrien hadde partiet en viss basis, og dette fabrikkmiljøet rekrutterte politiske talsmenn for partiet. NSA hadde dessuten tilslutning fra et relativt stort antall personer i selvstendig og «fritt» arbeid og fra arbeidsledere. Generelt fikk NSA tilslutning fra et *betydelig mindretall* av ar-

beidere innen Skiens etablerte industri, og ble ledet av et betydelig mindretall av dem som hadde vært DNAs *kommunalpolitiske* talsmenn fra perioden 1910-1920.

Etter 1923 var DNA i Skien helt ut et parti av industriarbeidere. Men partiet hadde liten oppslutning, og det var knyttet til en enkelt arbeidsplass. Papirarbeiderne på denne arbeidsplassen (Klosterfossen Papirfabrikk) sto som valgkandidater for partiet, rekrutterte lederskapet, støttet DNAs standpunkt i avstemninger i fagforeningene og utgjorde sannsynligvis en betydelig del av velgerkorpset. «Vi kalte det Klosterfossenpartiet», husket folk, 60 år etter.

På «høyre-» og «venstre-» fløy i arbeiderpartiene

I Skiensfjorden hadde NKP en av sine sterkeste baser, etter 1925 vel den aller sterkeste. Men samtidig sto bevegelsen i Skiensdistriktet fram som en absolutt «høyrefløy» i NKP som gav moderpartiet mange problemer: I Skien samarbeidet NKP med de andre arbeiderpartiene, og sikret seg i en periode ordfører og varaordfører i byen gjennom dette samarbeidet. Og gjennom den faglige samorganisasjonen arbeidet også lokale NKP-ledere for en politisk enhet i klassen som ble fulgt med kritikk og liten glede fra partiets sentralledelse. På Rjukan derimot sto den politiske arbeiderbevegelsen lokalt fram som det absolutte «venstre» innenfor DNA, markert særlig gjennom det såkalte «Rjukanforslaget» som gikk inn for at samlingen av den politiske bevegelsen måtte skje «til venstre» gjennom en orientering mot NKP. Og både i Skiensfjorden og på Rjukan var det — særlig fra 1927 — mye snakk om behovet for en ny «Fagopposisjon».

SUKP — Skiens uavhengige kommunistparti

Kommunistpartiets tilbakegang satte seinere inn i Skien enn ellers i landet. NKP ble det helt dominerende arbeiderpartiet i byen ved stortingsvalget i 1924, og partiet økte sitt stemmetall både ved kommunevalget året etter og ved stortingsvalget i 1927. Mellom 1924 og 1928 sto NKP som byens største parti og hadde i en periode ordfører og varaordfører (Hermann Hansen og Eiv. Reiersen) med støtte også fra de to andre arbeiderpartiene.

Fra 1927 til 1930 så en i Skien en av de mest dramatiske velgerbevegelsene i noe lokalsamfunn i norsk historie; NKPs oppslutning i byen sank fra 1616 stemmer og 25 % til 327 stemmer og 4,6 %. Fire av fem NKP-velgere i Skien forlot partiet i løpet av tre år!

Skien var den eneste byen i landet der NKP var det største partiet i 1927; i 1930 ble partiets innflytelse i byen nærmest radert ut med ett slag. Denne dramatiske utviklingen hadde sammenheng med at NKPs lederskap i Skien — og den lokale fagbevegelsens lederskap — samlet brøt med NKP og organiserte seg uavhengig av de to arbeiderpartiene i Skiens uavhengige kommunistparti. NKPs partistyre i Skien gikk intakt over i det nye «partiet», og lederne ble sittende i sine gamle verv som formann, nestformann og sekretær, henholdsvis Peder Karlsen, Hermann Hansen og Anton Brækken. Hermann Hansen var også leder for partiets bystyregruppe og redaktør av fylkesorganet, Telemark Kommunistblad (etter Johan Ødegaard), som gikk inn i juni 1929. Peder Karlsen hadde fra 1915

Skienfjorden faglige Samorganisasjons årsmøte den 25. mars 1928. Arthur Berby står med mørk hatt og skjerf omtrent midt i annen rekke. Som nr. 2 fra høyre i første rekke sitter Alfred Madsen fra LO, til venstre bak Madsen ser vi Eivind Reiersen.

med korte avbrudd stått som formann i den lokale bevegelsens flertallsparti, DNA og NKP. Han var dessuten formann i Arbeiderklassens samlingsparti, som sto bak lista ved kommunevalget i 1925.

Anton Brækken hadde sammenhengende vært formann i Skiens og Skiensfjorden faglige samorganisasjoner fra 1918 til 1928. Hansen, Karlsen og Brækken dannet et trekløver som byens arbeidere gjennom en årrekke kjente til som sitt kommunalpolitiske, partipolitiske og faglige lederskap. Så godt som hele tillitsmannssjiktet i samorganisasjonen sto bak den nye organisasjonsdannelsen, i forretningsutvalget satt det bare igjen én person som fortsatt støttet NKP (G. Lundin).

Tidligere frontfigurer i den lokale bevegelsen, som var flyttet fra distriktet, deltok også i prosessen. Johan Ødegaard delte synspunktene til kameratene i Skien og var en av de ledende faglige tillitsmenn som NKP mistet (ekskludert). Redaktør og stortingsmann Eiv. Reiersen, som hadde vært formann i fylkesorganisasjonen både til DNA og NKP, ble ekskludert av NKP fordi han: «. . . reiste til Telemark hvor han deltok i fraksjonelle konferanser sammen med motdagistiske grupperinger». Sentralstyrets formulering viser til en side ved prosessen i Telemark: den spesielle kontakten som akademikerne i Mot Dag i 20-åra hadde med tillitsmannsmiljøene både på Rjukan og i Skien. SUKP var altså langt mer enn en organisatorisk og ideologisk kuriositet, det var et organisert brudd med NKP fra partiets tillitsmenn, det store flertallet av lokale fagforeningsledere og fra NKPs store velgerkorps i byen.

Utgangspunktet for bruddet lå i nyorienteringen i den kommunistiske internasjonale og i NKP. Den «venstrekursen» som ble staket ut fra 1928, innebar en uforsonlig linje overfor sosialdemokratiet, ideologisk og taktisk («sosialfascistene»), og formulerte nye linjer for faglig kamp (lansert gjennom Strasbourgtesene).

Organisasjonskravet ble prinsipielt frafalt i Strasbourgtesene, og formuleringene la generelt opp til en kamptaktikk som tok sikte på å svekke sosialdemokratenes innflytelse ved å desorganisere fagbevegelsen; det skulle etableres uavhengige kamputvalg der også uorganiserte skulle trekkes med. Det er ikke tvil om at det var stillingen til de uorganiserte som særlig opprørte utbryterne i Skien. Det utfordret hovedlinjen i det som tillitsmennene hadde lagt ned hele sin arbeidskraft i. I

«Et det private litle-
skat samfundets vel-
ferd bygger»
Hvæsteholm - Frønskrift
Arbeiderviljen

Arbeiderviljen

Organ for Skiens Uavhengige Kommunistparti.

«Hvaddeles og par-
gaver vil vi danne?
dige, og det vil skide?
lykkes skrettemann? A
utastulere meget så
fert at ikke kjemmer-
ne kan utastulere mer-
get endde tenne?»
Hvæsteholm - Frønskrift
Arbeiderviljen

Nr. 1

Utkommer hver fredag.

Skien, fredag den 10. januar 1930.

Annonsepris 12 are pr. m.m.
Abonnementpris
33 are pr. mnd. 1 kr. pr. kv.

2. årg.

De fagorganiserte arbeideres eget parti - Skiens uavhengige kommunistparti - er dannet.

Kommunistene skal ikke la sig ekskludere av landsorganisasjonen for å danne røde fagforeninger. --- Arbeidet for fagorganisasjonens revolusjonering skal fortsettes innen organisasjonens ramme.

**Parolen er: Sett reformistene kniven på strupen! -
stolen for døren!**

Skiens Uavhengige Kommunistpartis program

motsetning til anvisningen fra Internasjonale ville Skiens-gruppa konkurrere med sosialdemokratiet om innflytelse og ledelse i fagorganisasjonene og vinne oppslutning på faglig militans. I så måte var de på linje med mange andre faglige tillitsmenn ellers i landet som brøt med NKP. Forskjellen var likevel at i Skien kom det *organiserte* bruddet i et distrikt der kommunistene fortsatt kunne ta opp konkurransen om innflytelse og ledelse.

SUKP gikk i oppløsning i løpet av 1930 etter at organisasjonens avis (Arbeiderviljen) hadde gått konkurs. Men hensikten var vel heller ikke å holde oppe organisasjonen etter bruddet med NKP, men å markere en samlet fraksjon i partiet, samorganisasjonen og bystyret og komme bredt og samordnet ut med begrunnelsen for bruddet.

Skienskonferansen

Skienskonferansen var et møte mellom representanter for en

Avisen Arbeiderviljen begynte å komme ut allerede i 1929 og ble i januar 1930 organ for Skiens uavhengige kommunistparti. Avisen gikk konkurs samme år, og partiet ble oppløst.

del avdelinger innen Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund som ble avholdt i Skien i juli 1929. Initiativet kom fra NKPs ledende faglige tillitsmenn i Norsk Kjemisk, og konferansen har i ettertid blitt stående som NKPs forsøk på å føre ut Strasbourgesene i fagbevegelsen. Vedtakene på konferansen ble signalet til et oppgjør om den nye taktikken. Sju medlemmer, som sto på konferansens vedtak, ble ekskludert fra forbundet mens de øvrige deltagerne valgte å ta avstand fra vedtakene, og fra Strasbourgesene, og unngikk eksklusjon.

Framstøtet medvirket til å svekke NKPs innflytelse i fagorganisasjonene, også ved at en rekke av de faglige frontfigurene forlot partiet. Blant disse var initiativtakerne til Skienskonferansen, Elias Volan og Arthur Berby.

Men ble virkelig Skienskonferansen et slikt partidirigert utspill for den nye aksjonstaktikken som etterspillet gav inntrykk av? Vi skulle ikke tro det om vi ser på deltagerlista. Blant deltagerne var også tillitsmenn fra Rjukan som representanter for Øst-Telemark samorganisasjon. Og i tillegg forberedte lederne i samorganisasjonen i Skien et brudd med NKP med grunnlag i den faglige taktikken. Og protokollen viser da også at motsetningene kom til uttrykk. Sekretæren refererer et forslag fra Ambrosius Olsen, Rjukan. I dette tillegget til prinsipputtalelsen fra konferansen, het det m.a. i et punkt 2: « . . . Kamp for radikaliserings av fagorganisasjonen ved, så langt det er *forenlig med organisasjonens enhet og samlede slagkraft*, å føre makten og bestemmelsen tilbake til medlemmene . . . » (min uth.) Dette var noe annet enn Strasbourgesene. Det ble splittelse og kampavstemning; og Olsens forslag ble faktisk vedtatt, med stemmene fra Rjukan og Skiensrepresentantene. « . . . idet dirigentens, Henriksens, stemme gjorde utslaget ».

Alliansen mellom Skiens og Rjukans representanter ble avgjørende *på tvers av partitilknytningen*. Hvorfor ble det ikke i etterspillet trukket fram at Skienskonferansen faktisk vedtok å arbeide for å bygge opp en organisasjonsmessig lojal opposisjon i fagbevegelsen?

- NKP ville ha et grunnlag for en Strasbourgopposisjon og underslo splittelsen i NKP-fraksjonen og sitt faktiske nederlag i en avstemning over et vesentlig prinsippsspørsmål.
- Ledelsen i Norsk Kjemisk og LO ønsket et oppgjør med kommunistene i fagbevegelsen med grunnlag i tesenes organisasjonsfiendtlige linjer — og de fikk oppgjøret.

Oppsummering — og noen spørsmål

Anleggsarbeidernes innflytelse er at slående trekk ved arbeiderbevegelsen i Skiensdistriktet fram mot 1920-tallet. Tillitsmenn fra anleggsmiljøene fremmet den organiserte arbeideropposisjonen i distriktet, formulerte og agiterte for en revolusjonær fagforeningsideologi, og de satte sterkt preg på utviklingen av den faglige samorganisasjonen i Skien og distriktet. Den forankringen i de faglige organisasjonene og i revolusjonær fagforeningsideologi som arbeiderbevegelsen i Skiensfjorden fikk, kan i stor grad føres tilbake til et målbevisst arbeid fra aktivister i anleggsarbeidernes miljøer. Og lenge etter at den egentlige anleggsperioden var over (Menstad og Bratsbergbanen), fortsatte de «gamle» anleggsarbeiderne på personplanet å dominere ledersjiktet i flertallsretningen i den lokale arbeiderbevegelsen. Utviklingen i Skiensdistriktet står som et sterkt belegg for Edv. Bulls generelle «teori» om anleggsarbeiderne som et «radikalt» og radikaliserende element i en samlet bevegelse.

Men det er en annen linje bak den «radikale» profilen i Skiensdistriktets arbeiderbevegelse. Skien var før hundreårsskiftet et sentrum for et sosialradikalt Venstre med nære band til arbeiderbefolkningen. Det var på bakgrunn av en slik bred, «folkelig» liberalisme at arbeiderbevegelsen utviklet seg. De radikale og revolusjonære tillitsmennene fra industriarbeidernes fagforeninger som allierte seg med opposisjonelle anleggsarbeidere, hadde personlig bakgrunn som «venstrearbeidere». Denne tradisjonen fikk betydning for bevegelsens *organisatoriske* mønster. Men kan vi også se radikaliseringen av den lokale arbeiderbevegelsen på bakgrunn av en kulturell og politisk strømning i befolkningen? De *særegne* trekkene ved de politiske tradisjonene i distriktet og ved arbeiderbevegelsens utvikling, særlig i sammenligning med andre «papirdistrikter», reiser et slikt spørsmål.

På personplanet spesielt er det i Skien en slående linje fra det radikale og republikanske Venstre i byen (og totalavholdsbevegelsen) over til Fagopposisjonen, «den nye retning» (og til NKP). Er dette generelt en linje i arbeiderbevegelsen i våre gamle bysamfunn?

(M.a. viser et blick på norsk valgstatistikk at NKP generelt sto sterkt i bysamfunn der Arbeiderdemokratene fikk oppslut-

Tabell I DNA ved politiske valg. Organisasjonsforhold. Skien i sammenligning med noen industribyer. Kilder: NOS, Stortingsvalg, kommunevalg. DNA, beretninger. AFL, beretninger.

Kommune	År	Godkjente stemmer	DNA stemmer	DNA medlem.	DNA medl. i % av stemmer	Fagorganiserte	DNA medl. i % av fagorganiserte
Skien	1910		(18,3%)			813	
	1913		(21,0%)	170		531	32,0
	1915	3793	1240 (32,7%)	170	13,7	1091	16,8
	1918	5033	1598 (31,7%)	290	18,1	1721	16,8
	1921	5920	1604 (27,1%)	299	18,6	1557	19,2
Fredrikstad	1910		(16,9%)	552		977	56,5
	1913		(23,6%)	650		1449	44,9
	1915	4972	1690 (33,9%)	690	40,8	1802	38,3
	1918	5317	1653 (31,2%)	1229	74,3	3165	38,8
	1921	6167	529 (8,6%)			2192	
Sarpsborg	1910		(44,1%)	518		1498	34,6
	1913		(51,4%)	715		1329	53,8
	1915	3578	1761 (49,2%)	925	52,5	1721	53,8
	1918	3737	2066 (55,3%)	1000	48,4	2068	48,3
	1921	4300	572 (13,3%)			2375	
Drammen	1910		(39,0%)	945		1487	63,6
	1913		(39,4%)	1450		1469	98,7
	1915	8753	3848 (44,0%)	1550	40,3	1802	86,0
	1918	8520	3180 (37,3%)	1799	56,6	2820	63,8
	1921	10765	3497 (32,5%)	2209	63,2	4173	52,9
Bergen	1910		(29,9%)	1226		2735	44,8
	1913		(33,1%)	2381		4690	50,8
	1915	28801	10441 (36,2%)	3468	33,2	5863	59,2
	1918	30560	9349 (30,6%)	6069	64,9	7333	82,8
	1921	38628	9829 (25,4%)	2500	25,4	8070	31,2
Trondhjem	1918	17540	6909 (39,4%)	5088	73,6	5056	100,6
Notodden	1918			510		644	79,2

Tabell II Arbeiderpartiene i politiske valg. Oppslutning og valgdeltakelse i %. Skien i sammenligning med gjennomsnittstall for norske byer. Kilder: NOS, Stortingsvalg (St.v.), kommunevalg (K.v.).

Valgår		Skien				Norske byer			
		DNA, % stemmer	NSA, % stemmer	NKP, % stemmer	Valg- del- tagelse	DNA, % stemmer	NSA, % stemmer	NKP, % stemmer	Valg- del- tagelse
1910	K.v.	18,2			76,5	31,8			66,1
1912	St.v.	21,1			79,8	42,6			74,8
1913	K.v.	21,0			68,6	36,1			68,6
1915	St.v.	32,7			79,3	39,2			73,4
1916	K.v.	38,5			66,2	42,5			63,4
1918	St.v.	31,7			74,4	34,8			71,4
1919	K.v.	33,4			51,3	37,6			62,6
1921	St.v.	27,1	10,0		69,0	25,8	13,3		76,0
1922	K.v.	36,8	8,5		63,4	33,7	11,0		70,3
1924	St.v.	5,6	10,8	23,8	68,9	23,2	12,0	7,9	79,1
1925	K.v.	6,0	11,8	25,2	71,5	27,5	10,7	5,9	76,7
1927	St.v.	21,0		25,0	71,6	42,6		5,3	76,0
1928	K.v.	28,7		17,0	77,8	42,3		5,0	79,6
1930	St.v.	31,8		4,6	77,8	35,8		2,6	81,0
1931	K.v.	29,0		13,1	74,6	41,0		3,8	77,0

ning i perioden 1912-16. Er dette en historie om de tradisjonsvake bylag av DNA i splittelsesårene?)

Fagorganisasjonene på Rjukan, som fulgte DNA i 1923, og i Skiensfjorden, som gikk med NKP, var forankret i en felles tradisjon. Organisasjonene ble drevet fram av en tro på fagbevegelsens revolusjonære oppgave og på dens muligheter.

Men vi finner også trekk ved situasjonen som kan bidra til å forklare at de to arbeidermiljøene valgte hvert sitt parti:

- I Skiensdistriktet slo etterkrigs-krisa særlig sterkt ned og fikk en kronisk karakter. På Rjukan ble mer av produksjonslivet opprettholdt, og arbeidsløsheten var noe mindre.
- I byene i nedre Telemark var partiorganisasjonen svak og ungdomslaget sterkt. I øvre Telemark med Rjukan var hele den lokale fagbevegelsen integrert i partiet. Ungdomsbevegelsen hadde en klart svakere stilling.
- I Skien hadde frontfigurer i arbeiderpressen tidlig tatt standpunkt for mindretallsfraksjonen (særlig aktive var Ødegaard og Reiersen).

Skienskonferansen i 1929 står i forlengelsen av en linje i arbeiderbevegelsen i Telemark. En sterk fagorganisasjon i Skien og på Rjukan hadde sikret oppslutning om Fagopposisjonen og «den nye retning» gjennom debattene på distriktskonferansene fra 1915. Denne linjen i samarbeidet og samvirket ble brutt da fagorganisasjonen i Skiensdistriktet og på Rjukan valgte hvert sitt parti i 1923. På Skienskonferansen ble den faglige tradisjonen satt på prøve. Da samlet representantene fra Skien og Rjukan seg på tvers av partigrensene og sikret flertall for et forslag om radikal opposisjon innenfor og gjennom en samlet fagbevegelse.

Skiens uavhengige kommunistparti ble bekreftelsen på en tradisjon og en kontinuitet i Skiensdistriktets arbeiderbevegelse, organisatorisk og ideologisk. Arbeidernes fremste ledere hadde hele sin politiske identitet knyttet til utviklingen av fagorganisasjonene. De fulgte NKP i en periode med strid og stagnasjon i partiet. Men da fagforeningsideologien og organisasjonsbevisstheten ble utfordret, *da* brøt hele bevegelsen i Skiensdistriktet med NKP. Etter episoden med det «uavhengige» kommunistpartiet, som er et vesentlig kapittel i lokalhistorien, fant de fremste fagforeningslederne i Skiensdistriktet etter en tid stort sett en plass innenfor DNA. De fleste av de «uavhengige» sto på DNAs valgliste i 1931 (og fikk mange «personlige» stemmer). Etter 1945 var Hermann Hansen tilbake som ordfører i Skien; denne gangen for DNA.

I mellomkrigstida sto organisasjonene i Telemark fram som en venstreopposisjon innenfor DNA. Og bevegelsen på vensresida i partiet har alltid slått sterkt ned i fylket. Også i perioder når NKP har gjenvunnet noe av sin tillit i arbeiderklassen, har utslaget vært markert i Skiensfjorden (etter siste krig).

I Skien beholdt bevegelsen lenge noe av sitt særpreg, organisatorisk og politisk. Til denne dag har fagforeningene stort sett holdt seg utenfor partiet. Den faglige samorganisasjonen har ofte markert sin uavhengighet og sin vilje til samarbeid mellom fraksjonene i bevegelsen.

Under den store striden om medlemskapet i det europeiske fellesmarkedet åpnet samorganisasjonen i Skien et nei-kontor i lokalene sine. Det var en aktivitet som falt inn i en sterk bevegelse mot EF innenfor DNAs store velgerkorps i nedre Telemark.

Da resultatene kom valgnatta i september 1972, viste det seg

at de store Telemarksbyene skilte seg ut blant større industribyer i Sør-Norge. I Skien og Porsgrunn var nei-flertallet klart, og det snudde prognosene. Den natta var det mange som snakket om «radikale» telemarkinger i «det røde amt».

Noen viktige kilder:

- lokalaviser
  - fagforeningenes protokoller (i Arbeiderbevegelsens Arkiv for Telemark)
  - Skien og Skiensfjordens faglige samorganisasjoner: protokoller, beretninger fra 1913
  - intervju med Aksel Zachariassen (intervju ved B. Bering, 1983), andre muntlige informanter
  - utkast til selvbiografi av Arthur Berby, stilt til rådighet av Berbys familie
  - diverse beretninger: DNA, LO o.a. sentrale organisasjoner
- Protokoller etter lokale *partiforeninger* er for det meste tapt. Den som ønsker nøyaktige kildehenvisninger, litteraturoversikt og mer systematisk belegg for framstillingen her, finner det i: *Radikalisering og splittelse. «Den nye retning» i arbeiderbevegelsen i Skien 1911-1929* (Bjørn Bering. Utrykt hovedoppgave. UIO, 1985). Artikkelen bygger på dette arbeidet.